

A régészeti topográfia munkálatai Békés megyében 1969-ben

BAKAY KORNÉL

I. Amikor a múzeumokba új régészeti anyagok kerülnek, nemcsak gyűjteményeink, hanem ismereteink is jelentősen gyarapodnak. Egyre több lehetőségünk nyílik szak-szerű, pontos ásatások végzésére s így az egykori élet egy-egy kis darabját eléggé alaposan sikerül megismernünk. De a legpontosabb régészeti feltárás esetén sem tudunk komoly tudományos következtetéseket levonni, ha csak regisztráló munkát végzünk és új ismereteinket nem tudjuk kapcsolatba hozni a már meglévőkkel, ha áttekintésünk nem lehet teljes. Csak a kellően rendszerezett és általánosítható ismeretek válhatnak tudományos igazságokká. Ez a felismerés ösztönözte kutatóinkat akkor, amikor egy-egy korszak vagy nép emlékményét régészeti kataszterek formájában igyekeztek összegezni.¹ A kataszterek – lényegüknél fogva – lexikálisan felsorolt adat-tömeget tartalmaznak és így tulajdonképpen csak útmutatóul szolgálhatnak. Azok a munkák, amelyek a szűkebb értelemben vett kataszternél jóval többet próbálnak nyújtani már ideálisabb eszközei a kutatásnak,² fogyatékoságuk azonban legtöbbször abból adódik, hogy már az anyaggyűjtés szelektíve folyik, másrészt egyetlen szerző energiája gyakran kevésnek bizonyul. Komoly hátrány továbbá a lelőhelyek pontatlan meghatározása és a térképes rögzítés hiánya. A legfőbb negatívum azonban mégis csak az, hogy egy-egy területről nincs meg az összképünk, nem látjuk az előzményeket, a természeti környezetet, a területet átszelő folyók, patakok rendszerét, a vidéket átfogó egykori úthálózatot, a települések és a temetők viszonyát, a telepek, falvak rendszerét, kiterjedését.

Mindezen követelményeknek leginkább a régészeti topográfia tesz eleget.

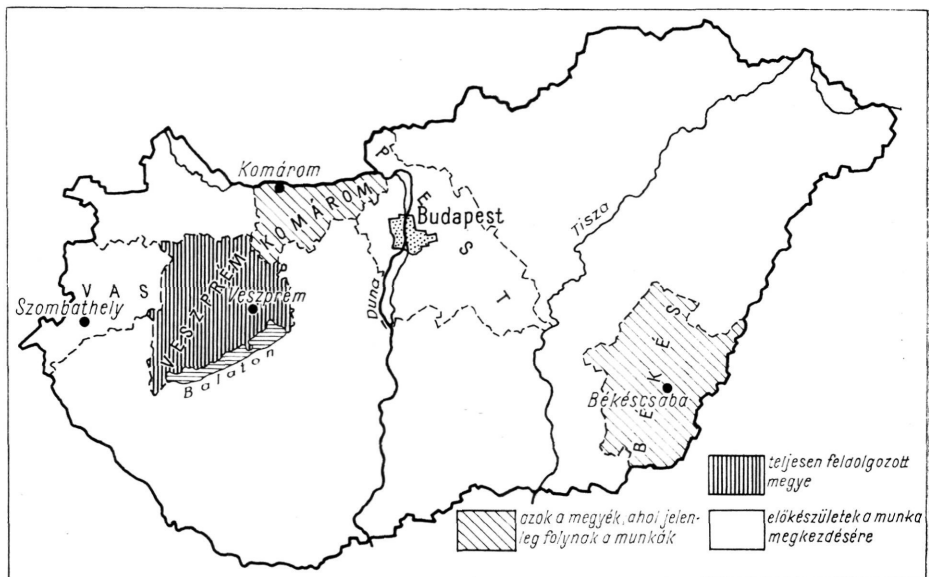
II. Még nincs egy évtizede annak, hogy a magyar régészeti kutatásban megérték a feltételek az egész országot felölelő topográfia munkálatainak megindítására. Ennek az európai viszonylatban is számottevő vállalkozásnak elindítója és szervezője a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete,³ amely a megyék nagyfokú támogatásával végzi munkáját. Elsőként Veszprém megye területét dolgoztuk fel 1964–1969 között.⁴ Magyarország területe 93 031 km², ebből Veszprém megyére 5185 km² esik, tehát a feldolgozott terület hazánknak alig több mint 1/18-ad része. Kétségtelen, hogy az eltelt hat esztendő figyelembe véve Magyarország egész területének feldolgozásához több mint egy évszázadra lenne szükség. Mindannyian biztosak vagyunk azonban abban, hogy ez a hatalmas vállalkozás jóval rövidebb idő alatt megvalósul, ha a szakemberek, a múzeumok és az illetékes állami szervek önzetlen összefogása maradéktalanul érvényesül.

Már 1969-ben két újabb megyében indult meg a munka, a 2254 km²-es Komárom és az 5668 km²-es Békés megyében (1. kép). A Békés megyei topográfia megva-

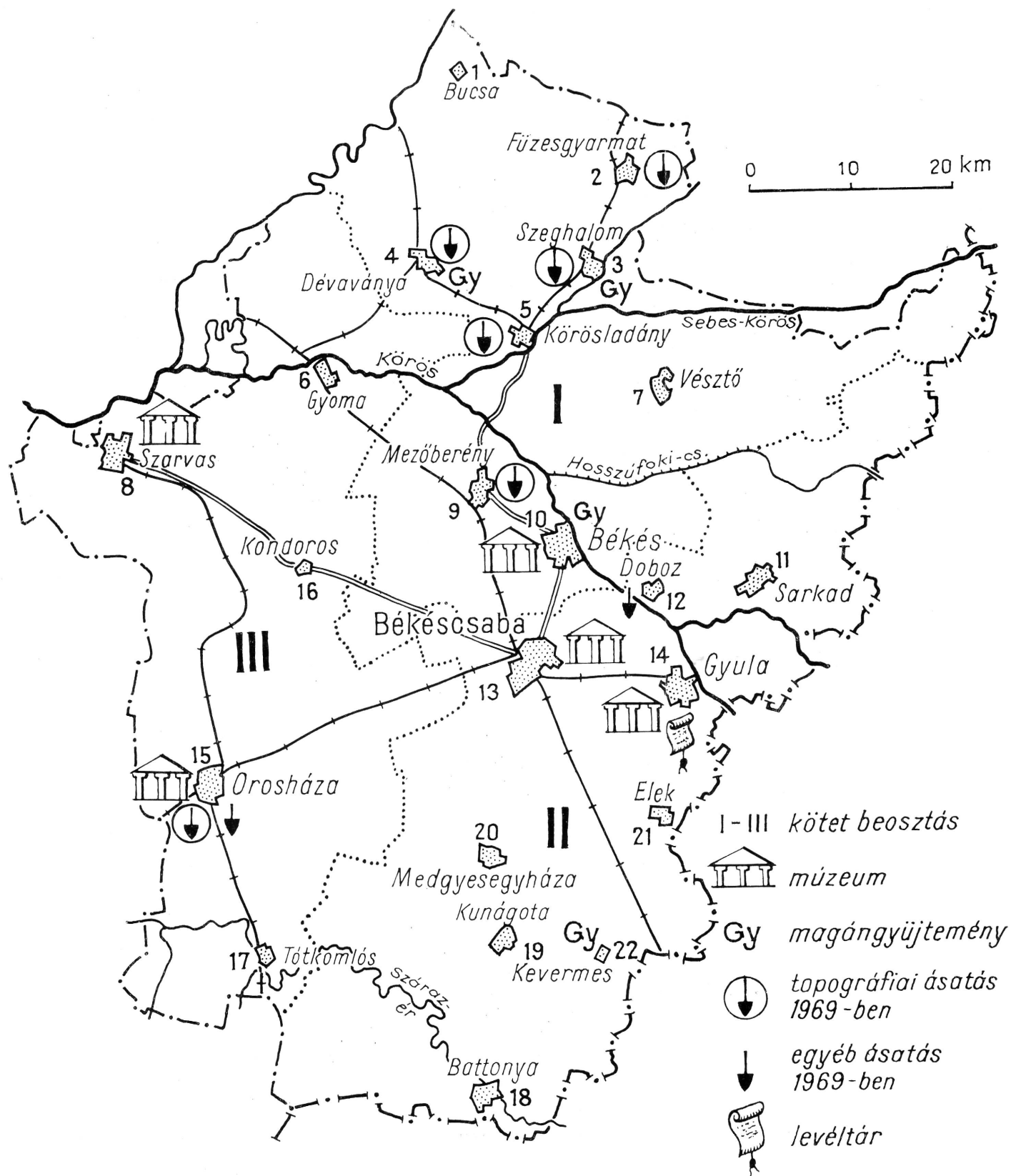
lósulása igen nagy mértékben a megyei tanács áldozatkész anyagi támogatásának köszönhető.

III. Békés megye rendkívül gazdag régészeti leletekben, ugyanakkor ez a vidék sohasem tartozott a kiemelt kutatási területek közé. A magyar régészet több, mint egy évszázada alatt hozzávetőlegesen a közepes intenzitással kutatott megyék sorában említhetjük. Ez természetesen nem a lelőhelyek gyakoriságában vagy ritkaságában mutatkozik meg, hanem sokkal inkább a nagyobb méretű ásatások kis számában. Példaként megemlítem, hogy az 1956–1968 közötti tizenkét esztendő alatt 58 feltárás történt, de ebből mindössze kilenc-tíz volt komolyabb tervásatás. (Mindenekelőtt Tarnos-Várdomb vagy Békés-Városerdő, a gyulai vár, Békés-Diter, Doboz-Hajdúirtás, Kardoskút, Kétegyháza, Battonya és az orosházi avar és magyar temetők.) Nagyon jellemző például az is, hogy az avar leletkataszterben Békés megyéből 43 lelőhely szerepel,⁵ öt sírosnál nagyobb temető-részt azonban összesen nyolc helyen ástak csak ki. 1956-ig komolyabb feltárás egyedül Dévaványa-Köleshalmon folyt, ahol 1937-ben 169 sír került elő (Fettich Nándor ásatása⁶). 1956-tól napjainkig a Csorvás-Kossuth Tsz területén napvilágra került hét sírtól eltekintve (Olasz Ernő leletmentése⁷) a megyében csak Orosházán végez Juhász Irén jelentős avar temetőfeltárást (Bónum és a Béke Tsz több száz sírja⁸). A történeti összgezések ily módon kísérletek csak. „A módszeres feltárások hiányában nem tudunk következtetni a korai avar települési rendszerre” – írja Bóna István, majd így folytatja: „Mivel egyetlen későavar temető sincs feltárva (!), ugyanazzal a kérdéssel kerülünk szembe, mint a korai avaroknál.”⁹

A példákat sorolhatnánk tovább, ehelyett azonban a magyar Alföld szenvedélyes és nagyhírű kutatójának, dr. Banner János professzornak szavait idézzük: „Nem szabad azt gondolnunk, hogy az úttörők mi vagyunk s akik előttünk jártak, semmit sem

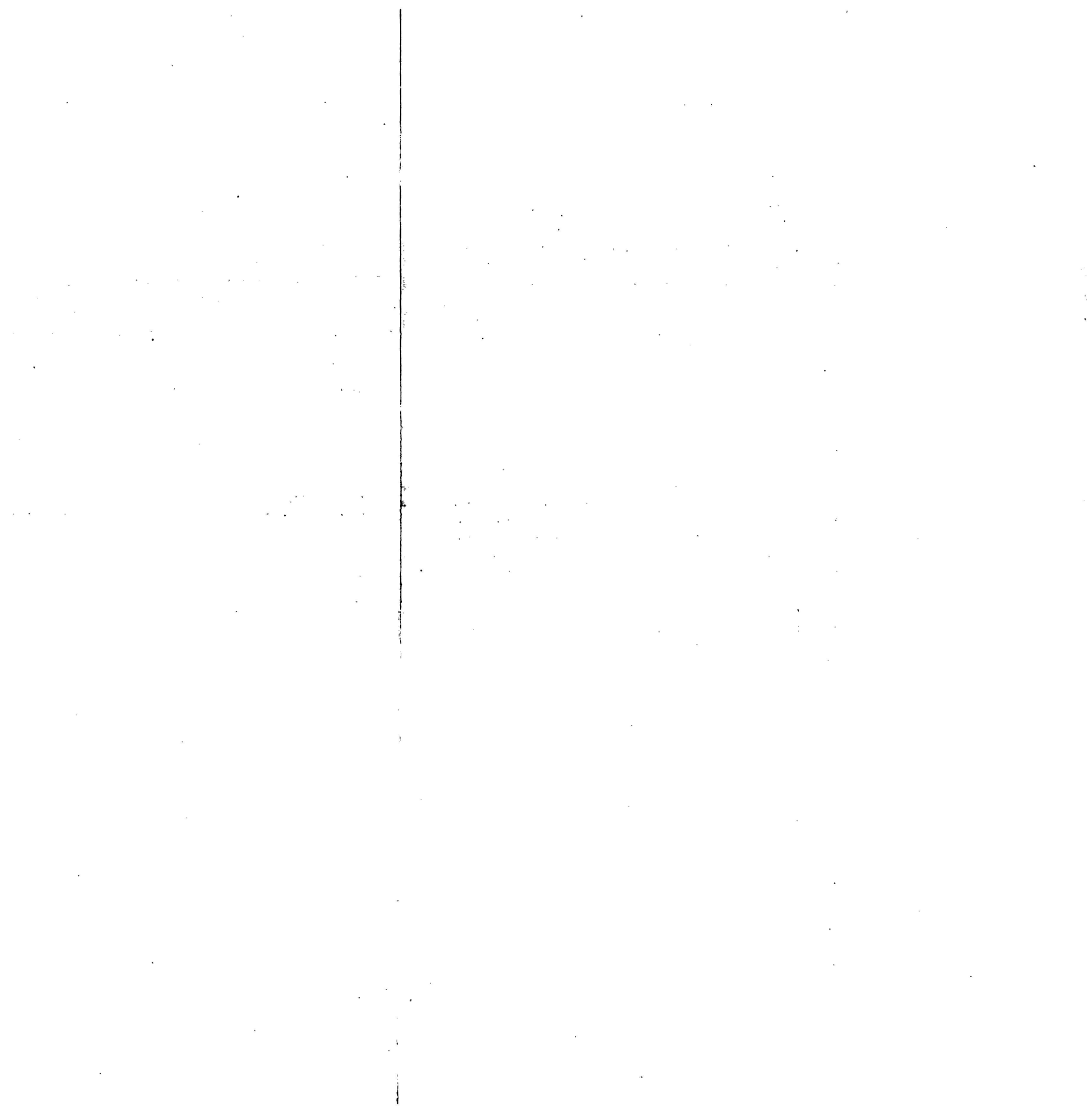

1. kép.
Illustration 1

0 10 20 km

- I-III kötet besztás
- múzeum
- Gy magángyűjtemény
- topográfiai ásatás
1969-ben
- egyéb ásatás
1969-ben
- levéltár

csináltak. Az új kutatás a réginek eredményeit figyelembe véve hozhat csak gyümölcsöt...¹⁰

1928-ban Szegeden Alföldkutató Bizottság alakult s ennek programja a mai topográfiai munka gerincét is tartalmazza. Buday Árpád három pontban foglalta össze a tennivalókat: a) a meglevő régészeti anyag számbavétele, feldolgozása és közzététele; b) rendszeres és módszeres ásások végzése; c) a halmok, sáncok felvétele és feltárása. A kutatási feladatok az őskori telepektől és temetőktől a török hódoltság korában elpusztult falvakig és templomokig terjedtek.¹¹

A régészeti topográfia munkálatait Békés megyében tulajdonképpen Kovalovszki Júlia, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa már évekkel ezelőtt elkezdte. 1960-ban ezt írta: „Évek óta gyűjtöm az adatokat Békés megye régészeti településtörténetéhez. E sokrétű munka egyik szakaszát részint a régi ásások számbavétele, a biztos lelőhelyek térképezése, a bizonytalanok helyszíni azonosítása, részint pedig új lelőhelyek felkutatása jelenti. A munka második szakaszába pedig a már régebről ismert, vagy újonnan megtalált lelőhelyeken végzett ásások tartoznak. A szerteágazó munkából csupán a magyar középkor részletesebb vizsgálata a célom.”¹²

Kovalovszki Júlia tehát elsősorban a megye középkori településtörténetét nyomozza s így természetesen csak egy-egy kisebb területi egységet vizsgál (pl. Szarvas, Orosháza, Doboz környéke).

Az MTA Régészeti Intézete 1968 februárjában kapcsolódott be a dr. Gazdapusztai Gyula egyetemi docens által megindított Békés megyei régészeti topográfia szervezési munkálataiba. Gazdapusztai Gyula kezdeményezésére ajánlott fel a Békés megyei Tanács jelentős anyagi támogatást, amelynek összege 1969-ben meghaladta a 60 000 Ft-ot. Az előkészületeket megtorpantotta Gazdapusztai Gyula tragikus halála, de 1969 februárjában gyakorlatban is megkezdődött a munka. Juhász Irén (Békéscsaba), Nagy Katalin (Hódmezővásárhely), Horváth László s. muzeológus (Keszthely) és Ecsedy István gyakornok alkotta a munkatársi kollektívát.

IV. A megyében levő 75 község és 4 város területét három kötetben, összesen 85 nyomdai ív terjedelemben dolgozzuk fel. Az első kötet a békési és a szeghalmi járás (23 község), a második kötet a gyulai és a mezőkovácsházi járás, a harmadik kötet az orosházi és szarvasi járás valamint Békéscsaba város anyagát tartalmazza (2. kép. Térképmelléklet). Terveink szerint 1969–1975 között dolgozzuk fel Békés megye területét.

1969-ben az alábbi előkészítő munkákat, végeztük el:

- a) a múzeumok anyagának felvétele (foto, rajz): Békéscsaba, Gyula, Orosháza, Szentes, Szeged és a József Attila Tudományegyetem gyűjteménye;
- b) az adattári anyagok összegyűjtése (Békéscsaba, MNM Adattára);
- c) irodalmi adatgyűjtés (14 folyóirat és 15 monográfia);
- d) a régi térképek összegyűjtése (gyulai Állami Levéltár, Országos Levéltár, Országos Széchenyi Könyvtár Térképtára).

Az előkészítő munka után indult meg a terepmunka, amely három részből áll.

1. a régebbi lelőhelyek azonosítása és pontos feltérképezése;
2. az egykori megtelepedésre alkalmas területek teljes bejárása és térképezése;
3. topográfiai (ún. szondázó) ásások.

IV/1. A régészeti topográfia egyik legfőbb érdeme a vizsgált terület alapos megismerése, feltérképezése. A legelső feladat mindenkor a már ismert lelőhely-megnevezések felkutatása és azonosítása. Ez nemcsak a térképes rögzítés előfeltétele, hanem

alapja minden további kutatásnak is. Példaként megemlítem Kovalovszki Júlia Szarvas–Oszlók elnevezésű lelőhely-azonosítását, ahol 1909-ben folyt ásatás, majd 47 év múlva újabb temetőrészlet került napvilágra.¹³ De szép példája ennek a munkának a későbbiekben tárgyalásra kerülő Szeghalom–Kovácsalom is. Mind a régi, mind az újonnan talált régészeti lelőhelyek 1 : 25 000, illetőleg 1 : 10 000 léptékű térképre kerülnek.

IV 2. A nem szakemberek számára csaknem hihetetlen, hogy a minket körülvevő táj felszínén ma is – minden ásatás nélkül – nyomon követhető az évezredekkel ez-előtt élt emberek települési kultúrája. Az egykori lakott helyek kultúrrétegei a földművelés (mélyszántás, forgatás, talajjavítás) vagy egyéb földmunkák (épületalapozás, gödrök ásása, talajfeltöltés) során kisebb-nagyobb mértékben megsérülnek és így a régészeti leletek a felszínre kerülnek. A mesterséges halmok, sáncok, földvárak, romok természetesen már sokkal szembetűnőbb emlékek. Az alapos terepbejárások egyszeriben eltüntetik az eddigi „fehér foltokat”. Veszprém megye egyetlen járásában 405 új lelőhelyet sikerült fellelni¹⁴, ami az összes lelőhelyek 56%-a. De meggyőzőbben bizonyítja a régészeti terepbejárás valóban komoly tudományos jelentőségét az, ha példaként Békés megye egyik már feldolgozott községét *Füzesgyarmatot* mutatjuk be.

Füzesgyarmat 1969-ig alig szerepelt régészeti feldolgozásokban. A Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában mindössze egyetlen adat található innen: Karacs Sándor három halomról tudósítja Vértés Lászlót.¹⁵ A leletkataszterekben is egyszer fordul elő a község neve: avar temető helyéről tájékoztat Csallány Dezső.¹⁶ Bár az írott forrásokban, már nem ilyen mostohán szerepel Füzesgyarmat és közvetlen környéke, hiszen öt Árpád-kori, illetve középkori magyar falu nevét ismerjük, de a falvak pontos fekvését, kiterjedését s régészeti azonosításukhoz szükséges leletanyagát egyik esetben sem állt módunkban tanulmányozni és meghatározni.

Terepkutatásaink eredményét az alábbi adatok tükrözik. 14 mesterséges halmos (kurgános) temetkezés, 9 nagyterjedésű őskori (elsősorban a bronz kori gyulavarsándi és ottományi kultúrák, illetőleg koravaskori) település, 15 településtörténetileg nem értékelhető szórványos anyagú őskori lelőhely, 1 szkíta temető, 15 szarmata telep illetőleg települési nyom (három település felszíni anyagában terra sigillaták és utánzatok), 1 avar temető és 8 középkori magyar falu, valamint 3 településtörténetileg kevésbé értékelhető középkori lelőhely (3. kép. Térképmelléklet).

A füzesgyarmati lelőhelyek közül emeljünk ki néhányat annak szemléltetésére, milyen következtetéseket lehet levonni a felszíni anyag alapján.

Szembetűnő, hogy a község területén viszonylag nagyon kevés újkőkori leletanyagot találtunk. A Korhán-halomtól (30. sz. lelőhely) északkeletre nagyobb felületen jelentősebb neolitikus anyagot (31. sz. lelőhely) gyűjtöttünk s a kisebb foltokban heverő edénycserepek egyértelműen településre utalnak. Az őskori anyag legnagyobb része azonban a későbbi időkből származik. Különösen a bronzkori és a koravaskori telepek száma nagy. A 28. sz. lelőhelyen csaknem 800 m hosszúságban heverték őskori cseréptöredékek, de csak a fekete körrel megjelölt helyen találtunk nagy mennyiségben bronzkori (ottományi és gyulavarsándi) és koravaskori (gávai) edények nagyobb darabjait (I. t. 1–4.). Az őskori edénydarabok között emberi csontváz-töredékek voltak, távolabb pedig kisszámú szarmata edénycserepet is találtunk. A felszíni jelenségek biztosan jelezték az őskori település helyét, sőt az emberi csontok alapján úgy látszott a telephez tartozó egykori temetőt is (vö. IV/3. pont A.). A bronzkori és koravaskori települések (4, 6, 7, 8, 10, 17, 28, 34, 35. sz. lelőhely) általában nagy-

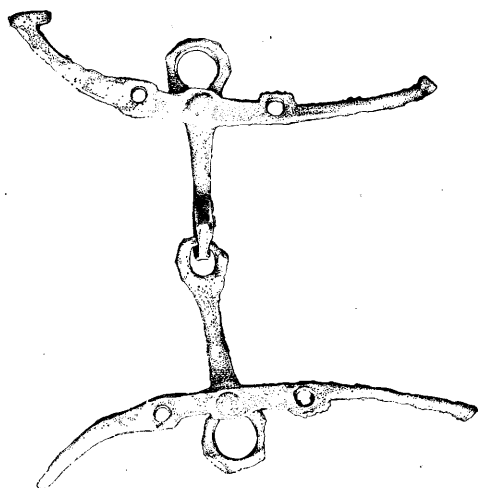
kiterjedésűek és csaknem minden településre alkalmas területen megtalálhatók. Felszíni anyaguk jellegzetes és többnyire jól keltezhető (10. sz. lelőhelyről II. t. 10–11, 13–14, 19.). A korai vaskor egyik legfontosabb lelete a 23. sz. lelőhelyről származik¹⁷. Az oldalpálcás vas zabla (4. kép) jellegzetes szkítakori lőszerszámhoz tartozik s fontos történeti bizonyíték egymagában is, hiszen a Körösök vidékére vonatkozóan hézagpótló lelet. Az ún. vekezugi csoport újabb lelőhelyét azonosíthattuk.¹⁸

A bronzkorban és a korai vaskorban megtelepedett jelentős számú népességhez hasonló tömegű lakosságot találunk a szarmata korban. A községtérképen (3. kép) feltüntetett 15 szarmata lelőhely (2, 3, 10, 11, 22, 24, 26, 27, 28, 36, A, D, F, sz. lelőhely (valamint a 17. és 19. sz. lh.) közül három nagy kiterjedésű (3, 11. és 36. sz. lelőhely), jelentős felszíni anyaggal. Az edénycserepek között több terra sigillata és sigillata-utánczat (II. t. 8.) is szerepel. Figyelembe véve, hogy mindeddig egész Békés megyéből összesen három lelőhelyről ismertünk terra sigillatát (Dévaványa, Gyula és Kőtegyán¹⁹) könnyen lemérhető a terepkutatások jelentősége, hiszen egyetlen község területén ismertünk meg ugyanennyit.

A szakirodalom is említett avar temető helye minden bizonnyal azonos a 26. sz. lelőhellyel, ahol egy nagy földkitermelő gödör szélén avarkori edénydarabok, emberi csontok és egy jellegzetes orsógomb (II. t. 16.) feküdt. Teljesen hasonló darabot ismerünk a nagykamarási avar temető 19. sírjából.²⁰ Évekkel ezelőtt lelőhelyünkön sok csontvázas sírt feldúltak és szétverték.²¹

A magyar honfoglalás utáni évszázadok településtörténetére vonatkozó ismereteink is gazdagodtak. A X–XVI. század közötti időszakból 11 települési helyet ismerünk meg (10, 11, 12, 16, 21, 24, 28, 33, 36, B és G. sz. lelőhely) és ebből – a felszíni anyag bősége és a lelőhely kiterjedése alapján – nyolcat falunak kell tekintenünk.

Az írott forrásokban szereplő középkori falvak közül csak Füregyházát (vö. 17. sz. lelőhely) nem sikerült régészetileg azonosítanunk, amelynek pedig 1326-ban temp-

4. kép.
Illustration 4

lomát is említik.²² Gyarmat első említését 1219-ből ismerjük, tehát Árpád-kori eredetű.²³ A régészeti leletanyag is egyértelműen igazolja, hogy Füzesgyarmat helyén már a XI–XIII. században legalább két település létezett (16. és 21, 24. sz. lelőhely, I. t. 6–7.). A XV. századtól az írott források is különbséget tesznek Nagy-Gyarmat és a tőle délkeletre eső Kis-Gyarmat között²⁴. (I. t. 8., II. tábla 1–7.) Kis-Gyarmat keleti–északkeleti szomszédja Pázmán, amelynek nevével ugyancsak a XIII. század végén találkozunk első ízben, holott jóval régebb óta létezett, hiszen a felszíni leletanyagban kora-Árpád-kori jellegű edénytöredékek is vannak. Úgy látszik, hogy a 33. sz. lelőhely a régebbi eredetű település és a 36. sz. lelőhelyen gyűjtött rendkívül sok középkori cserép között (II. t. 15, 17–18, 20–22.) azért nem fordulnak elő korai típusok, mert Pázmánt 1310-ben osztották ketté.²⁵ Mind Kis- és Nagy-Pázmán folyamatosan lakott volt a XVI. századig.

Gyarmattól északnyugatra állottak hajdan a Harang nevű települések, közvetlenül a Sárrét szélén („aqua Naghsaar alio nomine Sar Rethé” 1480²⁶). A 12. sz. lelőhelyet máig is Kis-Harang dülönék nevezik, a falu helyén azonban elég kevés felszíni anyagot találtunk. Ennek nyilván az az oka, hogy ezek a földek ma is egyéni gazdáké és csak lökével szántanak. Sokkal több leletanyag jelezte az egykori Nagy-Harang vagy Külső-Harang falu helyét (10. és 11. sz. lelőhely). Itt azzal az érdekes jelenséggel talákoztunk, hogy a két lelőhely közötti csermely északi oldalán (10. sz. lelőhely) csak Árpádkori, a déli nagyobb partoldalon pedig (11. sz. lelőhely) csak későközépkori leletek fordultak elő. Az írott forrásokban tehát ez a falu is viszonylag későn tűnik csak fel. Gyarmattól nyugatra feküdt Cséfán vagy Csépán falva (B. sz. lelőhely). A felszínen gyűjtött leletanyag zöme XV–XVI. századi (I. t. 9–14.) s ez érthető is, hiszen ekkoriban lett népes hely. Egykori gazdaságára a szépen díszített kályhacsempék is utalnak (I. t. 12.). 1598-ban égették fel a törökök a többi környékbeli faluhoz hasonlóan.²⁷

IV. 3. A földmunkák során felszínre került régészeti leletanyag azonban – még a legszerencsésebb esetekben is – csak tájékoztató jellegű adatokat szolgáltathat. A különböző régészeti kultúrákhoz tartozó lelőhelyek száma jelentősen megnövekszik, ez azonban kétségtelenül csak az első lépés. További adatokat csak a régészeti ásatásoktól várhatunk.

A. Füzesgyarmat régészeti lelőhelyeinek bemutatásakor a 28. sz. lelőhelynél utaltunk a felszínen gyűjtött edénytöredékek és emberi csontok nagyobb mennyiségére. Indokoltnak látszott tehát, hogy feltárjuk az objektum egy részét. A szondázó ásatást Patek Erzsébet, a Régészeti Intézet munkatársa végezte. Világossá vált, hogy ezen a helyen a későbronzkorban illetőleg a korai vaskorban nagyobb település állott (gávai kultúra), az embercsontok azonban más nép temetkezéseiből származnak. Felszínre került ugyanis egy szarmata sír is (5. kép), amelyet a mellékletek alapján az i. u. III. századra keltezett Patek Erzsébet.

B. Az ősrégészeti irodalomban régóta számon tartott lelőhely Szeghalom-Kovács-halom²⁸, ahol több mint félévszázaddal ezelőtt ásatásokat is végzett a Sárrét neves kutatója, Szeghalmy Gyula. Ásatási jelentésében egy nagy őskori telepről és temetőről, valamint avar és honfoglaló magyar sírokról számolt be.²⁹ A kulcsfontosságú lelőhely egy részének feltárását feltétlenül szükségesnek tartottuk. Az ásatás vezetésem alatt folyt, fő munkatársam Horváth László segédmuzeológus volt.

Az egykori Sebes-Körös által közrefogott Kovács-domb hatalmas tell-település, a domb tetején 4 m vastag kultúrretegekkel (6/a. kép). Az újkőkor több kul-

5. kép
Illustration 5

6. kép.
Illustration 6

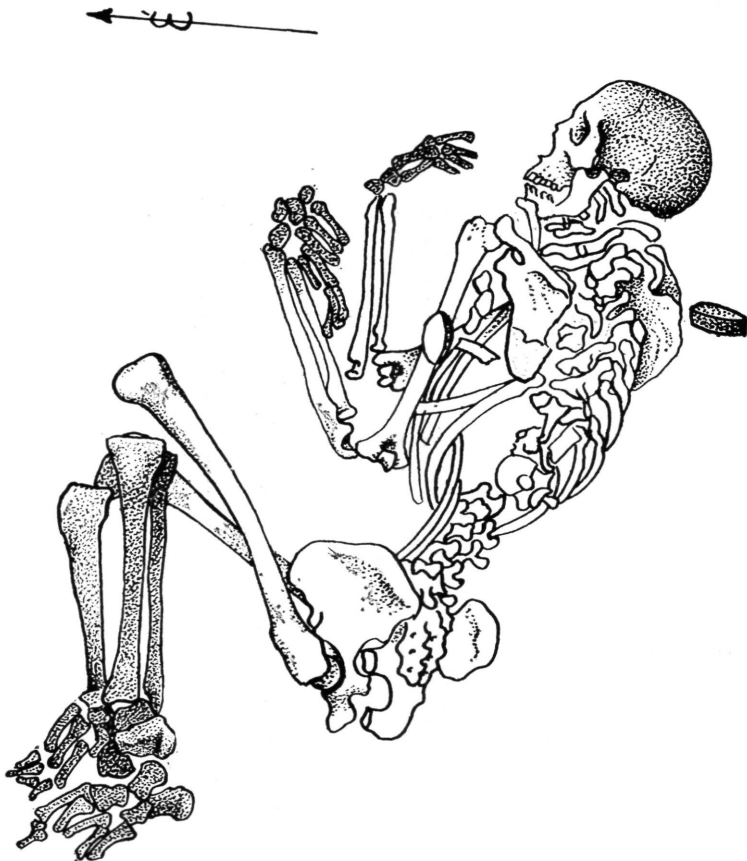

7. kép.
Illustration 7

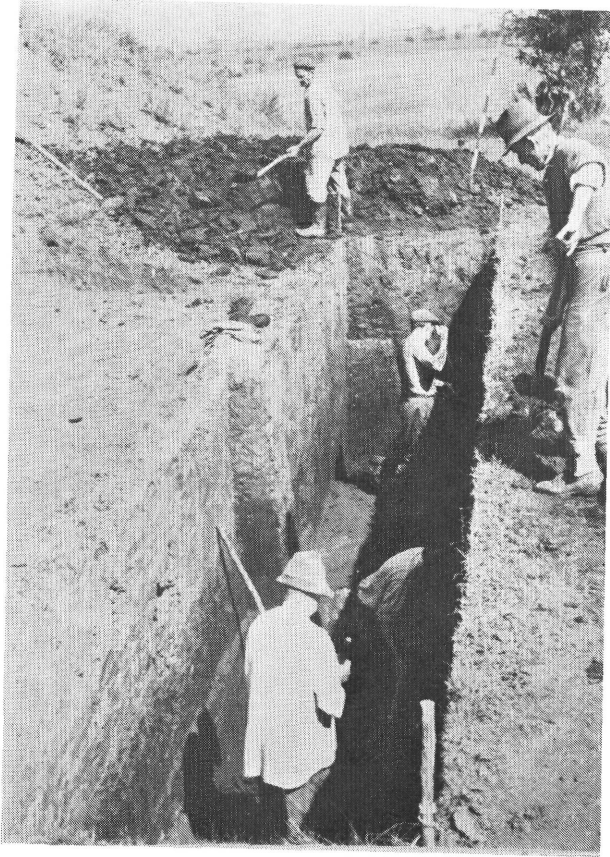
túrájának nagy mennyiségű emlékmánya került felszínre, holott a település egykori méreteihez viszonyítva igen kis területet tártunk fel. A 13.000 m²-es területnek alig 20%-a vált ismertté. A legfelső rétegekben tiszapolgári leletek voltak, alatta tiszai, herpályi, szilmei kultúrák emlékei, kisebb számú dunántúli vonaldíszes (zselizi) és bükki kultúras edénytöredékekkel. A gazdag leletanyag néhány darabját a III. táblán mutatjuk be. Az ásás során három ház illetve házrészlet (6/b és 7. kép) és hat zsugorított csontvázas sír (8. kép) is napvilágra került. Nem találtuk azonban nyomát a honfoglaláskori magyar temetőnek.

C. Békés megye nagyszámú halmos temetkezése közül Dévaványa-Barcá halmon folytak kutatások, amelyet Ecsedy István vezetett. A halomban hátán fekvő felnőtt csontváza nyugodott felhúzott térdekkkel, okkerrög-melléklettel. Az i. e. II. évezredben itt élt ún. gödörsiros kultúra egyik temetkezési helyét ismertük meg (9. kép).

D. Körösladány Vermes nevű határrészében már 1954-ben sírokat találtak, majd hét évvel később ismét temetkezéseket bolygattak meg. 1962. januárjában Er-

8. kép.
Illustration 8

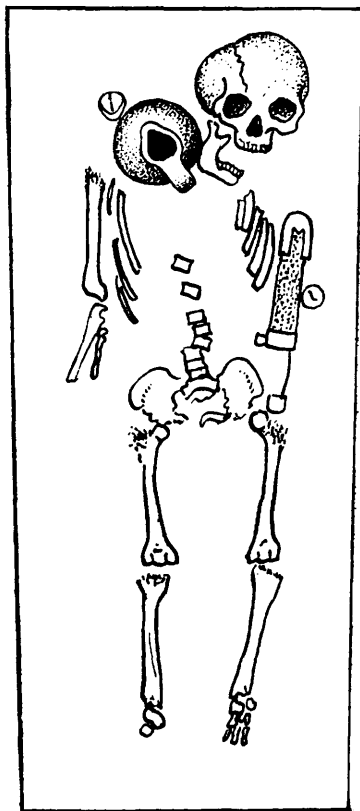
9. kép.
Illustration 9

déli István a Régészeti Intézet munkatársa helyszíni szemlét tartott és – az elbeszélés, valamint a felszíni anyag alapján – úgy vélte, hogy szarmata település és koravasar temető sérült meg.³⁰ A Juhász Irén által vezetett topográfiai ásatás jelentős mértékben módosította ismereteinket, mivel a napvilágra került 5 sír egy nagyterjedésű szarmata-kori temetőhöz tartozik (10. kép), amely mellett az egykori telep maradványai is előkerültek.

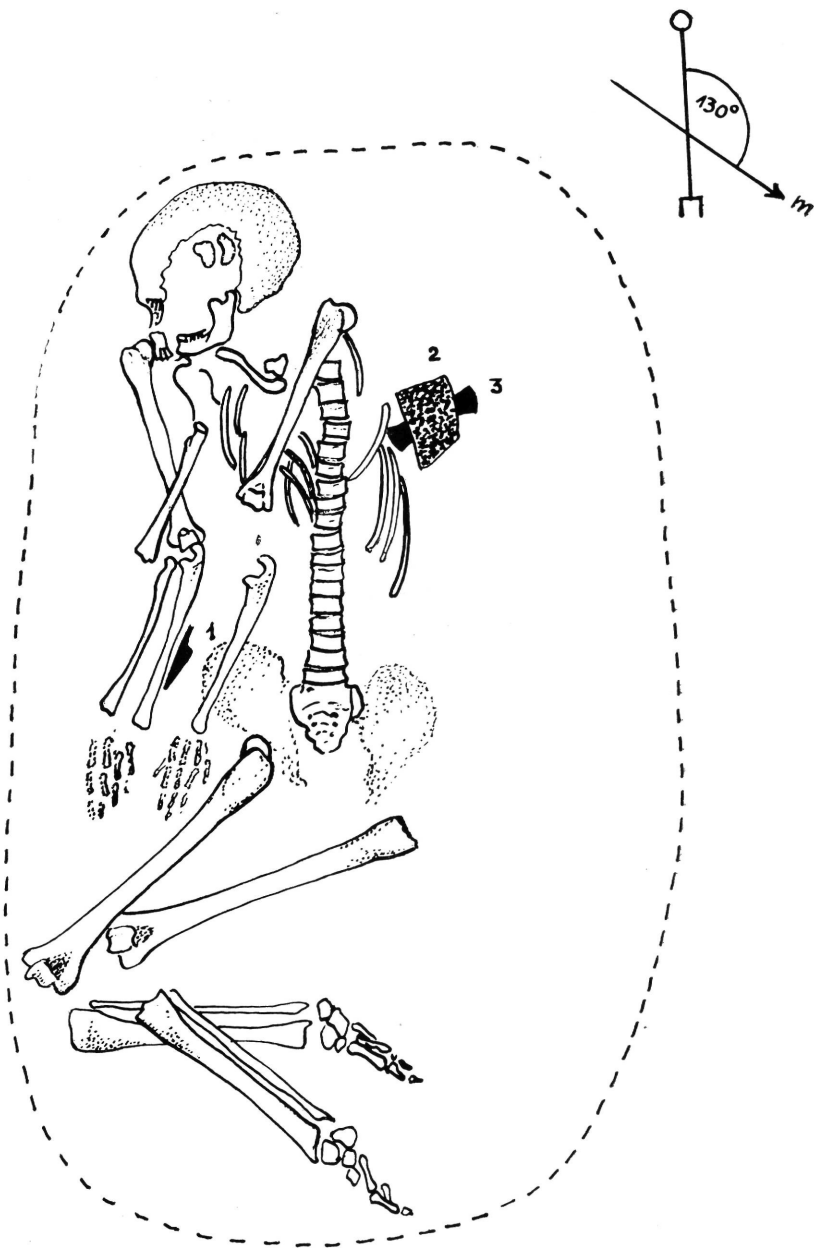
A régészeti topográfia keretében végeztük el a leletmentő ásatásokat is, amelyek közül az orosháza-gyopárosi és a bélmegyeri volt a legjelentősebb. A leletmentéseket Juhász Irén, a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának munkatársa irányította.

E. Orosháza–Gyopároson Horváth László 12 szkítakori sírt tárt fel, amelyből 5 csontvázas (11. kép) 7 pedig hamvasztásos volt.

F. Bélmegyér határában földgyalukkal szétromboltak egy szarmata és egy későavari temetőt. A vandál pusztításból 45 sír részbeni adatait sikerült megmentenie Juhász Irénnek, Nagy Katalinnak és Ecsedy Istvánnak. A mellékletek zöme is megsemmisült.

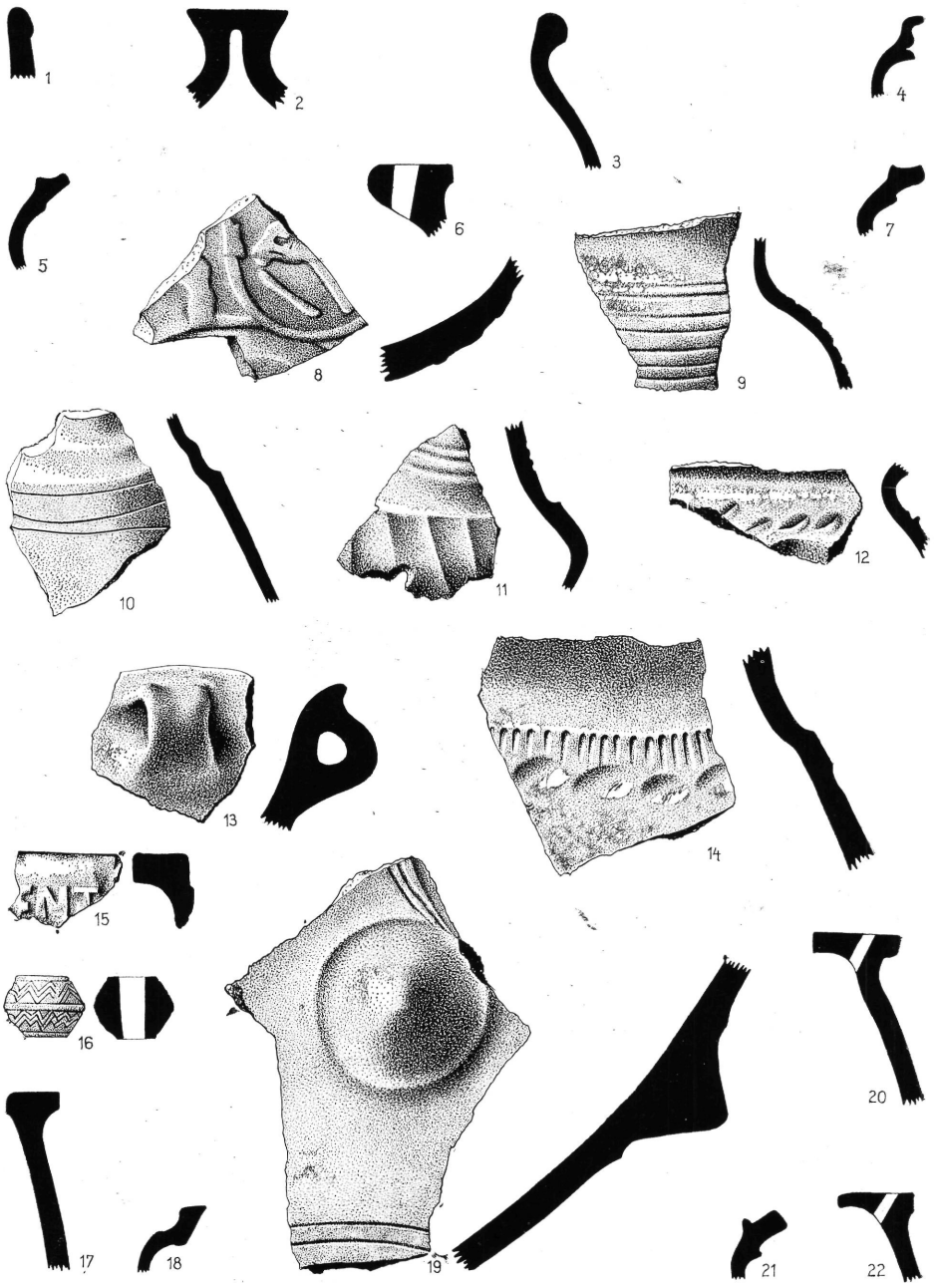
10. kép.
Illustration 10

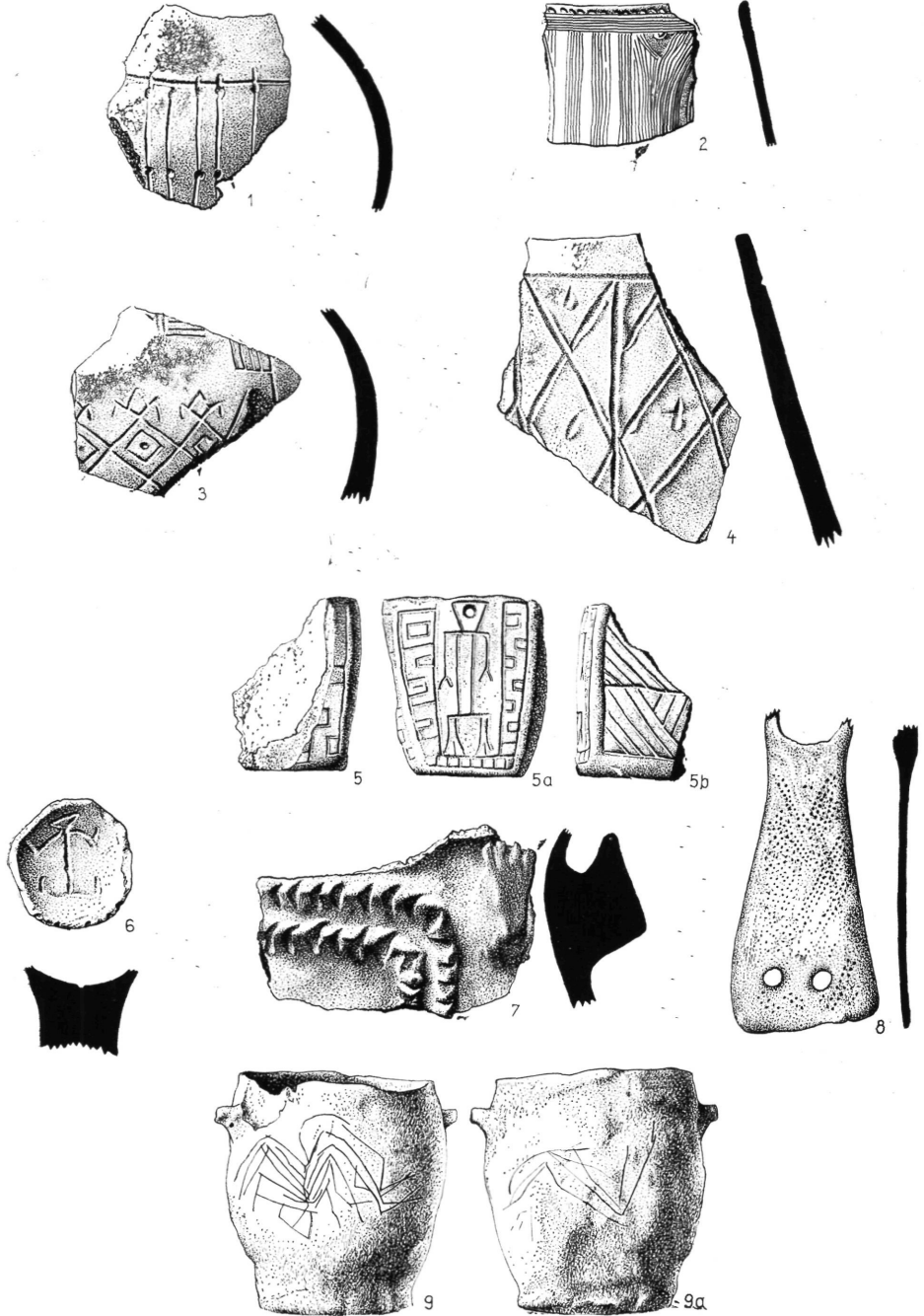
11. kép.
Illustration 11

I. tábla
Table I

II. tábla
Table II

III. tábla
Table III

C. Mezőberény belterületén Nagy Katalin és Ecsedy István 3 szarmata sírt mentett meg.

V. A régészeti topográfia megindítása előtt kérdőíveket küldtünk szét a megyében, amelyben kértük: mentsük meg múltunk minden emlékét, amely közös nemzeti kincsünk. Amit a föld mélye évezredekken át megőrzött, ne mi pusztítsuk el! Elrettentő és lesújtó példaként álljon előttünk a bélmegeyeri (vö. IV/3. F pont) földkitermelők barbár magatartása, akik 1969. októberében a régész-szakemberek jelenlétében zúztak szét pozdorjává egy nagykiterjedésű temető másfél száz sírját.

A legtöbb helyen azonban nagy megértésre és támogatásra talált munkánk. A megyei tanács példamutató anyagi áldozatvállalásán kívül a szeghalmi járási tanács segítette kutatásainkat anyagi eszközökkel is. De értékes segítséget nyújtottak mindazok, akik adatokat bocsátottak rendelkezésünkre. Külön is megemlítjük dr. Bereczki Imrét (Dévaványa), Bibács Mihályt (Puszttaottlaka), Bogya Eleket (Ecsegfalva), Czilli István plébánost (Békésszentandrás), Dér Istvánt (Pusztaföldvár), Fehértemplomi Mihályt (Nagykopáncs), Gesztesi Józsefet (Nagykamarás), Gyenes Mihály plébánost (Újkígyós), Kaczkó Mihályt (Nagyszénás), Kiss Ernőt (Biharugra), Kozák Jánost (Békésszentandrás), Litauszki Ferencet (Dombíratos), Megyeri Sándort (Gyoma), Meleg Józsefet (Békéssámson), Mészáros László lelkészt (Békésszentandrás), Miklya Jenőt (Szeghalom), Nagy Sándor esperest (Gyula), dr. Papp Gyulát (Dévaványa), Rajtor Jánost (Gerendás), Serfőző Lajost (Szeghalom), Szeib János plébánost (Doboz), Szekeres Jánost (Gádoros), Urszuly Jánost (Orosháza), Takács Lászlót (Battonya), Tóth Károlyt (Doboz), Varjú Vendelt (Endrőd) és Vaszkó Irént (Endrőd).

De nemcsak a kérdőívek kitöltőit illeti köszönetünk, hanem azokat is akik a helyszínen lépten-nyomon segítenek. Névsorukat ide iktatni lehetetlen, hiszen alig akad község, ahol ne lennének olyan lelkes emberek, mint Füzesgyarmaton Gulya Mihály, Hati Károly, Vári Ferencné, Körösparti János főagronómus vagy Körösladányon Dorogi József.

Megyeri Sándornak a gyomai községi tanács vb-elnökének leveléből idézünk: „Sajnos, ez a terület nem volt és még jelenleg sincs úgy kezelve mint ahogy az megérdemelné. Sok tekintetben komoly előrelépés történt, de a régmúlt kutatása, elődeink szokásai, valamint muzeális értékeinek felkutatása és összegyűjtése nem megfelelő. Ennek oka részben abban is kereshető, hogy nem volt eddig olyan ember, aki ezzel szenvedélyesen foglalkozott volna.”

Bízunk abban, hogy Békés megye valamennyi „szenvédelyes embere” készen áll nagy vállalkozásunkat támogatni és így valóra válhat az a célkitűzésünk, hogy jobban megismerjük hazánk földjének történelmét.³¹

JEGYZETEK

1. *Csallány D.*: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Budapest 1956. (továbbiakban *Csallány* 1956.). – *Febér G.-Éry K.-Kralovánszky A.*: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Szerk. *Szöke B.* Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962.

2. *Párducz M.*: A szarmatakor emlékei Magyarországon. I–III. Arch. Hung. XXV., XXVIII., XXX. Budapest, 1943, 1944, 1950. – *Csallány D.*: Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.) Arch. Hung. XXXVIII. Budapest 1961.

3. A régészeti topográfia létrehozásában és megszervezésében nagy érdemeket szerzett dr. Patek Erzsébet kandidátus, az MTA Régészeti Intézet tudományos főmunkatársa és az Intézet tragikus hirtelenséggel elhunyt főmérnöke, Seitl Kornél.

4. *Bakay K.-Kalicz N.-Sági K.*: Magyarország régészeti topográfiája 1. – Veszprém megye keszthelyi és tapolcai járása. Szerk. *Sági K.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1966. – *Éri I.-Kelemen M.-Németh P.-Torma I.*: Magyarország régészeti topográfiája 2. Veszprém megye veszprémi járása. Szerk. *Éri I.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1969. – *Bakay K. - Kalicz N.-Sági K.*: Magyarország régészeti topográfiája 3. Veszprém megye devecseri és sümegi járása. Szerk. *Bakay K.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1970. – *Dax M. - Éri I. - Palágyi Sz. - Torma I.*: Magyarország régészeti topográfiája 4. Veszprém megye pápai és zirci járása. Szerk. *Torma I.* (kézirat).

5. *Csallány* 1956.

6. Magyar Nemzeti Múzeum Adattára 34. D. – *Csallány* i. m. 105.

7. Archeológiai Értesítő 91 (1964) 260.

8. Archeológiai Értesítő 94 (1967) 227; 95 (1968) 134; 96 (1969) 259.

9. *Bóna I.-Dienes I.-Kovalovszki J.-Mócsy A.*: Orosháza és környéke a római kortól a magyar középkor végéig. Orosháza története I. kötet. Szerk. *Nagy Gy.* Orosháza 1965, 123, 125

10. *Banner J.*: Az Alföldi Tudományos Intézet régészeti feladatai. Az Alföldi Tud. Intézet Évkönyve I. (1944–45) Szeged, 1946. 130.

11. Uo. 107.

12. *Kovalovszki J.*: Ásatások Szarvas környéki Árpád-kori falvak helyén. Archeológiai Értesítő 87 (1960) 32. (továbbiakban: *Kovalovszki* 1960.) – Uő: A dobozi és bashalmi Árpád-kori faluásatások. Folia Archeologica XVI (1964) 125–127.

13. *Kovalovszki* 1960. 33–35.

14. Magyarország régészeti topográfiája 2. Bp., 1969. 7–8.

15. MNM Adattára 62. F. II.

16. *Csallány* 1956. 116.

17. *Hati Károly*, Füzesgyarmat, Széchenyi utcai lakos ajándéka.

18. *Párducz M.*: Hallstatt-kori temető Szentés-Vekerzugon. MTA II. Osztály Közl. 1953. 67. XVII. t. vö. *Párducz M.*: Western relations of the Scythian age culture of the great Hungarian Plain. Acta Antiqua Hung. XIII (1965) 275.

19. *Gábler D.*: Terra sigillaták a Kelet-Pannóniával szomszédos Barbaricumban. Archeológiai Értesítő 95 (1968) 217, 222, 231–232; 8 ismeretlen lelőhelyű Békés megyei darab.

20. *Banner J.*: Népvándorláskori sírok Nagykomarason. Csanád vármegyei könyvtár 10. Szeged, 1927., 14–15., 7. kép 2.

21. Körösparti János füzesgyarmati lakos közlése.

22. *Karácsonyi J.*: Békés vármegye története. II. kötet 1896. 114.

23. *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Budapest, 1963., 507.

24. *Karácsonyi* i. m. 115–116.

25. *Györffy* i. m. 512.

26. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet, Budapest, 1890., 645. – *Györffy* i. m. 508.

27. *Karácsonyi* i. m. 64–66. – *Györffy* i. m. 504.

28. *Darnay K.*: Szeghalmi ásatásról. Archeológiai Értesítő 25 (1905) 66–71. – *Szeghalmy Gy.*: Ásatás a szeghalmi Kovácshalomban. Archeológiai Értesítő 33 (1913) 37–52.

29. *Szeghalmy* i. m. 141. – *Csallány* i. m. 193. – *Hampel J.*: Újabb tanulmányok a honfoglaláskori kor emlékeiről. Budapest, 1907., 141–142., 29. tábla. – *Febér-Éry-Kralovánszky* i. m. 70.

30. MNM Adattára IX. 152/1962.

31. A térképeket Nagy Ernő, a rajzokat Árpás Károly grafikus művész, a fényképeket az ásatók készítették.

Archeological topographical operations in county Békés, in 1969

KORNÉL BAKAY

Archeological topographical operations covering the entire territory of the country were started in Hungary in 1964. This work is organised and directed by the Archeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences which, in cooperation with the county museums, draw up the archeological maps of each county. Between 1964 and 1969 the territory of county Veszprém was mapped in four volumes which have been and are published by the Publishing House of the Academy of Sciences. (Hungary's Archeological Topography - Archäologische Topographie Ungarns, 1st volume edited by K. Sági, written by K. Bakay-N. Kalicz-K. Sági, Budapest, 1966. 2nd volume: Edited by I. Éri., written by I. Éri-M. Kelemen-P. Németh-I. Torma., Budapest 1969; 3rd volume: edited by K. Bakay., written by K. Bakay-N. Kalicz-K. Sági, Budapest, 1970.) The huge series planned to comprise nearly 50 volumes is continued by the work done in county Komárom and by the operations started in county Békés in 1969.

County Békés is one of the largest counties of the country, the working up of its archeological material will require 6 years.

The methodology and system of preparing an archeological topography has nearly fully crystallized in the course of the past 5 years. The volumes of the topography contain the description and more important data of the materials collected so far and kept in museums, the working up of documentations, archives, and old maps, and the entire respective literature. All findspots will be shown on maps. Apart from identifying the old findspots the former inhabitable areas will be examined by detailed and close inspection of the areas concerned, and the grave furniture collected on the surface will also be taken to museums. By this method a considerable number of new findspots will become known. In county Békés approximately 50 findspots were discovered in 1969, and topographical excavations were carried out in 6 places.

The first volume of the archeological topography of county Békés comprises 23 villages of the county districts of Békés and Szeghalom, and will be ready for publication by 1972.